

NARSHAXIYNING "BUXORO TARIXI" ASARI TAHLILI

Haqqulov Mehriddin Yunusovich

Osiyo xalqaro universiteti "Tarix va filologiya" kafedrası o'qituvchisi

mexriddinhaqqulov@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.15242394>

Annotatsiya. Narshaxiy aslida o'z asariga qanday nom berganligi ma'lum emas. Shu sababli asar qo'lyozma nusxalarda va hozirgi zamon ilmiy tarixiy adabiyotida ham «Tarixi Narshaxiy» (Narshaxiy tarixi), «Tarixi Buxoro» (Buxoro tarixi), «Tahqiq ul viloyat» (Viloyat haqiqatini aniqlash), «Axbori Buxoro» (Buxoro haqida xabarlar)1 kabi har xil nomlar bilan yuritilib kelgan. Bu nomlardan keyingi uchtasi asar mazmuni buyicha to'g'ri bo'lib, ulardan eng anig'i «Tarixi Buxoro» hozirda tarixiy adabiyotda qat'iy o'rnashib qoldi. «Tarixi Narshaxiy» deb atalishi esa yuqorida eslatib o'tganimizdek asarning bizgacha yetib kelgan nusxasi Narshaxiydan boshqa kishilarning ham qo'shimcha va tahrirlari, qisqartirishlariga uchraganligi tufayli tobora kamroq ishlatilib kelinmokda. Shunga binoan ushbu nashrda ham asar nomi «Buxoro tarixi» deb qabul qilindi. «Buxoro tarixi»ni bosh manbaa sifatida o'rganib undagi qimmatli ma'lumotlarni ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish ishlari ko'p vaqtlardan beri davom etib kelmoqda.

Kalit so'zlar: Buxoro, Narshaxiy, Imom Al-Buxoriy, Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an-Narshaxiy, topografiya.

АНАЛИЗ «ИСТОРИИ БУХАРЫ» НАРШАХИ

Абстрактный. Неизвестно, как на самом деле назвал свою работу Наршахи. По этой причине труд известен в рукописях и в современной научно-исторической литературе под разными названиями, такими как «Тарихи Наршахий» (История Наршахи), «Тарихи Бухара» (История Бухары), «Тахкик ул Вилоят» (Определение действительности региона), «Ахбори Бухара» (Известия о Бухаре)1. Следующие три из этих названий верны по содержанию произведения, а наиболее точное из них — «История Бухары» — ныне прочно вошло в историческую литературу. Термин «Исторический Наршахи» используется все реже и реже, поскольку дошедшая до нас копия работы, как упоминалось выше, подвергалась дополнениям, редактированию и сокращениям не Наршахи, а другими людьми. Соответственно, название труда в этом издании было принято как «История Бухары». Изучение «Истории Бухары» как первоисточника и включение ее ценных сведений в научные исследования ведется уже давно.

Ключевые слова: Бухара, Наршахи, Имам аль-Бухари, Абу Бакр Мухаммад ибн Джафар ан-Наршахи, топография.

ANALYSIS OF NARSHAKHI'S "HISTORY OF BUKHARA"

Annotation. *It is not known what title Narshakhi actually gave to his work. Therefore, in manuscripts and in modern scientific historical literature, the work has been referred to under various names, such as "Tarihi Narshakhi" (History of Narshakhi), "Tarihi Bukhara" (History of Bukhara), "Tahqiq ul Viloyat" (Determination of the Truth of the Province), "Akhbori Bukhara" (News about Bukhara)¹. The last three of these names are correct in terms of the content of the work, and the most accurate of them, "Tarihi Bukhara", is now firmly established in historical literature. As we mentioned above, the name "Tarihi Narshakhi" is being used less and less, as the copy of the work that has come down to us has been supplemented, edited, and shortened by people other than Narshakhi. Accordingly, the title of the work in this edition was adopted as "History of Bukhara". The work of studying "History of Bukhara" as a primary source and involving its valuable information in scientific research has been ongoing for a long time.*

Keywords: *Bukhara, Narshahi, Imam Al-Bukhari, Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an-Narshahi, topography.*

Kirish. Buxoroning VIII-XII asrlardagi tarixidan bahs etuvchi hozirgi zamon yirik ilmiy tadqiqot ishlarining hammasidan ham «Buxoro tarixi»dan olingan ma'lumotlarni uchratamiz desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Masalan: Buyuk bobokalonimiz Imom Al-Buxoriyning 1225 yilligiga bag'ishlab yozilgan «Moziydan taralgan ziyo» asarini yoritishda Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an-Narshaxiyning asarlaridan o'rinli foydalangan holda Imom Al-Buxoriyning yashab va ijod qilgan davrini shu asar asnosida ochib berganlar desak xato qilmagan bo'lamiz. Tarixiy voqealarning shoxidi bo'lgan Karmana tarixi, tarixshunosligi haqida juda ko'plab tarixiy manbaalar, ilmiy asarlar, tadqiqotlar, manbaalar va boshqa ma'lumotlar mavjud. SHu jumladan Muhammadjonov A.(«Karmana» yoki Karmana toponimiyasining etimologiyasi haqida O'zbekiston tarixi 1999 yil), Axtam Hotamov, SHuhrat Xalilov «Yillar sadosi» (T. «Adolat» 1995 yil), Abdulkarim Assomoni «Al-ansob», «Nasabnoma» (Tarjimon Razzokov A. Buxoro 1999 yil), S.Inoyatov «Sohibqiron va Temuriylar nazari tushgan diyor» (T. «SHarq» 2002 yil), 1 «Sobraniye vostochnix rukopisey AN Uz SSSR» 1-tom Toshkent 1982 yil str 3-bet 6 A.Rahmonov «Avlodlar manzili», «Karmana» (1996 yil), Sadridin Salim Buxoriy, Samad Azimov «Hazrat mavlono Orif Deggaroniy» (Buxoro 2001 yil), V.V.Bartold «Mo'g'ul bosqini davrida Turkiston» (Moskva 1963 yil), B.S.Molatonin «Gorod na beregu Zarafshana» (Kizilkum 1999 yil), M.I.Rempel «Dalekoye i blizkoye» (T.1991 yil), ye.R.Nekrasova «Хазыгы Бухары обмestveniye» (V O'zbekistane 1998 yil), P.P.SHubinskiyning «Buxoro ocherklari» (S.P.1962-yil), V.A.Shmikin «Varaxsha» (Moskva 1963 yil), O.K.Suharevaning «K istorii gorodov Buxarskogo xanstva» (Tashkent-1958), Hofiz Tanish Buxoriy «Sharafnomai Shohiy»

(T. 2-tom 69 bet), Olmaxon Hayitova «Karmanalik buyuk siymolar va muqaddas qadamjolar» (Toshkent YAngi avlod 2004-yil), S.Inoyatov X.To'rayev, O.Xayitova «Amir Abdulahadxon davrida Karmana», S.Inoyatov, O.Xayitova «Karmana tarix ko'zgusida» (SHarq Toshkent 2006-yil) shu asarlar qatori : Abu Bakr Muhammad Ibn Ja'far Narshaxiyning «Buxoro tarixi»ni O'rta Osiyoning yerli xalqlari tomonidan qachonlardir yozilib endi o'tmish asrlar sahifalarini yoritish uchun xizmat kilib kelayotgan nodir yozma yodgorliklarning eng qadimiylaridan biridir deyilsa, xato qilinmagan bo'ladi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, "Buxoro tarixi" asaridan Jahon tarixi darslarida manbaa sifatida foydalanish tarix fani o'qituvchisidan katta mas'uliyat talab etadi. Ammo zamonaviy tarix darslarini manbbalar va ashyolar asosida tashkil etish bu zamonaviy tarix darsi va zamonaviy tarix fani o'qituvchisi oldidagi muhim vazifalar sirasiga kiradi. Agar biz ilmiy ish yozish uchun tanlagan mavzuning o'rganilganlik darajasi xususida fikr yuritadigan bo'lsak, bunda tarix darslarida, ya'ni Jahon tarixi darslarida Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asaridan foydalanish ilmiy mavzu sifatida alohida o'rganilgan emas, lekin, ushbu asardan tarix darslarida foydalana turib o'lka tarixi, madaniyati va ma'naviyat, milliy urf-odatlar, pul zarb etish, savdo-sotiq masalalari Buyuk ipak yo'llari tarixini o'rganish jarayonida o'rganib o'tiladi. Narshaxiyning «Buxoro tarixi» asari 943-944 (boshqa ma'lumotlarga ko'ra 948- 949) yillarda arab tilida yozilgan. Afsuski bu asarning ilk to'liq matni saqlanmagan asarning bizgacha yetib kelgan qismi esa arab tilidan fors tiliga qisqartirilib qilingan tarjima varianti bo'lib uni 1128 yilda Farg'onalik Abu Nasr Ahmad ibn Muhammad ibn Nasr al-Kubaviy tarjima qilgan. Tarjimon qo'lyozmaga o'z shaxsiy kuzatishlarini ham qo'shib, Buxoro tarixi buyicha o'zi yashagan davrgacha bo'lgan voqealarni ham bayon qilgan. Narshaxiy Buxoro shahrining tarixiy topografiyasi va uning ijtimoiy tuzilishi to'g'risida keltirgan ma'lumotlarni keltirgan. Ma'lumotlarga qaraganda Imom al-Buxoriy yashagan davrda mahallalarga bo'linish bo'yicha qadimiy an'analar saqlanib qolganligi tasdiqlandi deb hisoblash mumkin. Markaziy Osiyoda bunday bo'linish tarixi antik davrlardan ixtisoslashgan hunarmandlar mahallalari ham bo'lgan shahar tuzilishiga borib taqaladi. Imom Al-Buxoriy yashagan davr bilan ilk Markaziy Osiyo tarixnavisligining eng ko'zga ko'ringan vakillaridan biri Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an-Narshaxiy yashab ijod qilgan davr orasida yuz yil ham o'tmagandi Narshaxiy ham Buxoro mahallalarini tilga oladi. SHaharning mahallalarga bo'linishi feodalizm davri uchun qonuniyat bo'lganligini tilga olgan, qarangki hozirgi vaqtda ham shahar ma'muriy tuzilishida bunday bo'linish usuli mavjuddir. Narshaxiyning Buxoroni ko'chmanchi kabilalar hujumidan mudofaa qilish maqsadida 782-783 yillarda shahar atrofini devor bilan urash buyicha ishlar boshlangani to'g'risidagi ma'lumotlar diqqatga sazovor. Bu davrning qoldiqlari «Kampirak devor» Narshaxiyda «Kampirak devor» deb atalgani haqida ma'lumot uchraydi. Bu asarda Narshaxiy Buxoroning o'sha dvrdagi hunarmandchiligi haqida ham ma'lumotlar berib o'tgan va Buxoro

yaqinida joylashgan Zandana qishlog'ida tayyorlangan mato va VIII-IX asrga tegishli Baytul-tiroz korxonasi haqida ham yozib qoldirgan. Narshaxiyning ma'lumotiga qaraganda bu yerda tayyorlangan buyumlar Shomga, Misrga va Rumga ham olib ketilgan. «Moziylan taralgan ziyo» «Shark» Toshkent 1998 yil 27-bet. Narshaxiy M. «Buxoro tarixi» asari . T. "Meros". Kamalak. 1991. 84-bet. 8 Asarda keltirilgan ma'lumotlar hozirgi zamon ilmiy tarixiy adabiyotida boshqa yozma manbalar hamda arxeologik, topografik, etnografik va boshqa turli xil tarixiy materiallar bilan solishtirib bir qadar yoritilgan. Navoiy viloyatining qadimiy maskanlaridan biri Karmanadir. Quyi Zarafshon vohasida joylashgan bu go'zal diyor o'ziga xos tabiati, iqlimi, suv sharoiti, libosi, zilol buloqlari, konchilik va kulolchilik san'ati, sangburlik va hunarmandchilik, dehqonchilik va chorvachiligi bilan qadim Turon zaminida ham yuksak mavqega ega bo'lgan. Karmana tarixi Buxoro tarixi bilan chambarchas bog'liq. Prezidentimiz I.A.Karimov Buxoro shahrining 2500 yillik tantanasida nutq so'zlab: «Bu azim Karmana, Boykend, Vobkent, Shofirkon, Romitan, G'ijduvon kabi qadimgi kentlarni o'z bag'riga olgan. Bu yurt Sohibqiron Amir Temur hazratlarini dunyoga keltirgan muxtaram zot Tegina Mohbegimning vatani sifatida ham barchamiz uchun aziz va mo''tabar» deb ta'kidlagan edi. Ota-bobolarimiz bosib o'tgan tarix boskichlarini hech qachon o'zgartirib bulmaydi, chunki tarix allaqachon ruy bergan. Endigi masala uni kay yusinda o'rganishda, talqin qilishdadir. Bu borada xolislik, xakkoniylik asosiy mezonni belgilaydi. Vatanimiz juda olis tarixga ega. «Oqsoch» tarixning tengdosh, Karmana vatanimiz tarixida o'z o'rniga ega bo'lgan. Gap shundaki, asarning bizgacha yetib kelgan nusxasining bosh so'zida aytilishicha, 1128-yil asli hozirgi Kuva shahridan bo'lgan Abu Nasr Ahmad Ibn Muhammad Ibn Nasr Al-Kubaviy Narshaxiyning kitobini «Ko'pchilik kishilar arab tilida yozilgan kitobni o'qishga rag'bat ko'rgazmaganlilari» sababli o'z dustlarining iltimosiga binoan arabchadan fors tiliga tarjima qilgan. U «arab tilidagi nusxada so'zlagan keraksiz va buning ustiga ukiganda (kishi) tabiatida malollik orttiradigan narsalar» ni tarjimaga kiritmay qisqartirib yuborgan unga yarim asr o'tgandan keyin asar yana qaytadan tahrirga uchragan. 1178-1179 yillar mobaynida Muhammad Ibn Zufar Ibn Umar fors tilidagi tarjimini ikkinchi marta qisqartirib bayon qilgan. Ammo asarni ukir ekanmiz, biz unda, ba'zan mazkur 1178-1179 yillardan keyingi to 1220- yilgacha bo'lib o'tgan tarixiy voqealar haqida ham qisqa-qisqa ma'lumotlar uchratamiz. Bu hol shuni ko'rsatadi Muhammad Ibn Zufardan keyin ham bir yoki bir necha bizga noma'lum kishilar asarni tahrir qilganlar. Ular ham asarni qisqartirganlar deyishga asos bo'lmasada, lekin qo'shimchalar kiritganliklari voqealar mazmunidan aniq anglashilib turibdi.

Xulosa. «Buxoro tarixi» ning biz tanishishga muyassar bo'la olgan barcha qo'lyozma nusxalari, ular orasidagi ba'zi farqlardan qat'iy nazar, ana shu 1220-yilgacha davom ettirilgan matnni o'z ichiga oladi. Narshaxiyning hamda uning asarini bevosita qayta ishlab arabchadan

fors tiliga tarjima qilgan Abu Nasr Ahmad va bu tarjimani qisqartirib bayon etgan Muhammad ibn Zufarlarning asl nusxalari esa hozirgacha ham manbashunoslik Fani uchun noma'lumligicha kolib kelmokda.

REFERENCES

1. Haqqulov, M. Y. O. G. L. (2022). Markaziy Osiyoda ilk diplomatik munosabatlar tarixi. *Science and Education*, 3(10), 385-389.
2. Yunusovich, H. M. (2024). Experiences Related to the Fine Fiber Cotton of Uzbekistan during the Years of Soviet Authority. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(9), 129-132.
3. Yunusovich, H. M. (2024). The Formation, Development and Role of the High Seljuk Empire Founded by the Turkic Peoples in the Islamic World. *Miasto Przyszłości*, 53, 956-959.
4. Haqqulov, M. (2024). O 'RTA OSIYO XALQLARINING OZODLIK ORZUSI BO 'LGAN "TURKISTON MUXTORIYATI". *Modern Science and Research*, 3(12), 609-613.
5. Haqqulov, M. (2025). USMONIYLAR IMPERIYASINING TASHKIL TOPISH TARIXI. *Modern Science and Research*, 4(1), 663-672.
6. Haqqulov, M. (2024). TURKISTON OZODLIGINING JARCHILARI. *Medicine, pedagogy and technology: theory and practice*, 2(11), 154-159.
7. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). O 'RTA OSIYO OLIMLARINING KARTOGRAFIK MEROSI. *Modern Science and Research*, 4(1), 221-227.
8. Xakkulov, M., & Kosimov, U. (2025). HISTORY OF MILITARY WORK IN THE EMIRATE OF BUKHARA. *Journal of universal science research*, 3(1 (Special issue)), 319-325.
9. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). BUXORO OCHILGAN MUZEYLARNING TASHKIL TOPISH TARIXI. *Modern Science and Research*, 4(1), 248-256.
10. Srojeva, G., Gulyamov, A., & Haqqulov, M. (2025). XVII ASRDA BUXORODA ABDULAZIZXON MADRASASINING QURILISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 4(1), 471-478.
11. Haqqulov, M., & Sadulloyeva, M. (2025). IMOM BUXORIYNING "AL-JOME'AS SAHIH" ILMIY AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 472-476.
12. Haqqulov, M. (2025). YANGI DAVRDA AVSTRIYA (GABSBURGLAR) IMPERIYASINING IJTIMOY-SIYOSIY HAYOTI (XVI-XVIII ASRLAR). *Modern*

- Science and Research, 4(2), 834-842.
13. Xakkulov, M., & Kosimov, U. (2025). HISTORY OF MILITARY WORK IN THE EMIRATE OF BUKHARA. *Journal of universal science research*, 3(1 (Special issue)), 319-325.
 14. Haqqulov, M., & Sadulloyeva, M. (2025). IMOM BUXORIYNING “AL-JOME’AS SAHIH” ILMIY AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 472-476.
 15. Haqqulov, M. (2025). YANGI DAVRDA AVSTRIYA (GABSBURGLAR) IMPERIYASINING IJTIMOY-SIYOSIY HAYOTI (XVI-XVIII ASRLAR). *Modern Science and Research*, 4(2), 834-842.
 16. Srojeva, G., Haqqulov, M., & Gulyamov, A. (2025). KUDZULA KADFIZ BOSHCHILIGIDA KUSHON IMPERIYASIGA ASOS SOLINISHI VA BU IMPERIYANING RAVNAQI. *Modern Science and Research*, 4(2), 109-117.
 17. Yarashova, M., Yuldosheva, F., & Haqqulov, M. (2025). TA’LIM OLISH TARTIBI: YANGILANISH VA O’ZGARISHLAR. MASOFAVIY, DUAL VA INKLYUZIV TA’LIM. *Modern Science and Research*, 4(2), 73-80.
 18. Haqqulov, M., Gulyamov, A., & Srojeva, G. (2025). JADIDLARNING 1916 YILDAGI XALQ QO’ZG’OLONIDA TUTGAN O’RNI. MILLIY HUKUMAT-TURKISTON MUXTORIYATI VA UNING FAOLIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 100-108.
 19. Haqqulov, M., Yarashova, M., & Yuldosheva, F. (2025). TARIXIY KARTOGRAFIYANING ASOSIY YO’NALISHLARI, SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI. *Modern Science and Research*, 4(2), 81-91.
 20. Gulyamov, A., Srojeva, G., & Haqqulov, M. (2025). BUXORO MUZEYINING II JAHON URUSHIGACHA BO’LGAN DAVRDAGI FAOLIYATI. *Modern Science and Research*, 4(2), 92-99.
 21. Haqqulov, M., & Sadulloyeva, M. (2025). THE TEACHER-STUDENT RELATIONSHIP BETWEEN IMAM AL-BUKHARI AND IMAM AT-TIRMIDHI. *Modern Science and Research*, 4(3), 440-447.
 22. Haqqulov, M. (2025). AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI TARIXIY GEOGRAFIYASI. *Modern Science and Research*, 4(3), 584-593.
 23. Gulyamov, A. A. (2024). JAMIYATIMIZNING IJTIMOY-IQTISODIY, MA’NAVIY-MADANIY SOHALARIDA OILANING ROLI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 36(2), 149-153.
 24. Azizovich, G. A. (2024). Trade Relations of Population in Bukhara Emirate, Shariah Rules and Regulations in Commercial Affairs, Partnership Relations. *EUROPEAN*

JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 4(9), 189-194.

25. Azizovich, G. A. (2024). Family-Marriage and Inheritance Relations of the Population in the Bukhara Emirate. *Miasto Przyszłości*, 53, 964-969.
26. Gulyamov, A. (2024). BUXORO MUZEYNING TASHKIL TOPISHI TARIXI. *Modern Science and Research*, 3(12), 659-667.
27. Muyiddinov
Bekali. (2023). THE ROLE OF BUKHARA AND OTHER CITIES IN THE MILITARY ART AND ARMY STRUCTURE OF KHOREZMSHAHS . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 35(3), 55–58. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10035>
28. Нозимов Ж. Т. и др. Социально-психологические особенности формирования духовных потребностей в профессиональном развитии студентов //Science and Education. – 2024. – Т. 5. – №. 5. – С. 455-459.
29. Nozimov, J. (2019). The use of the trainings in developing intercultural competence in students. In Психология образования будущего: От традиций к инновациям (pp. 112-114).
30. Nozimov, J. T., & Usmanova, M. N. (2022). SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET ADDICTION AMONG STUDENTS. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 1(10), 49-51.
31. Muyiddinov,
B. (2023). XII-XIII ASRLAR DAVRIDA BUXORODA ILM – FANNING RIVOJLANISHI. SCHOLAR, 1(28), 341–345. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10027071>
32. Muyiddinov
Bekali. (2023). MO'G'ULLAR BOSQINI DAVRIDA BUXORONING AYANCHLI TAQDIRI. TADQIQOTLAR.UZ, 25(2), 212–215. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/308>
33. Muyiddinov, B. (2024). BARTHOLD'S "СОЧИНЕНИЯ. ТОМ I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ" THE HISTORY OF THE CREATION OF THE WORK. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(1), 699–702. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10552555>
34. Muyiddinov, B. (2024). THE ROLE OF MILITARY REFORMS IN THE BUKHARA KHANATE IN THE LIFE OF THE STATE UNDER THE SHAYBANIDS. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(2), 646–648. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10668887>
35. Gulyamov, A., & Ashurov, D. (2025). CHANGES IN THE LIFE OF THE WORLD'S COUNTRIES AFTER WORLD WAR II. *Journal of universal science research*, 3(1

- (Special issue)), 333-341.
36. Gulyamov, A. (2025). MANG 'ITLAR SULOLASI DAVRIDA DAVLAT BOSHQARUVI, TUZUMI VA ICHKI SIYOSATI. *Modern Science and Research*, 4(1), 790-798.
37. Gulyamov, A., & Xamidova, R. (2025). ABU RAYHON BERUNIY BUYUK QOMUSIY OLIM. *Modern Science and Research*, 4(2), 758-766.
38. Vahobovna, S. G. (2024). YANGI O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA'LIM-TARBIYA MUASSASALARIGA QARATILAYATGAN E'TIBOR.
39. Ilniyoz o'g'li, S. F. (2023). ETNOGRAFIK TADQIQOTLARDA QORAQALPOQ XALQINING YORITILISHI.
40. Ilniyazovich, S. F. (2024). The Formation of Preliminary Knowledge about the People of Karakalpak. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 149-155.
41. Sayfutdinov, F. (2024). BUXORO AMIRLIGINING QURILISH TARIXI: MADANIY VA ARHITEKTURA TARAQQIYOTI MEROSI. *Modern Science and Research*, 3(12), 852-858.
42. Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li. (2023). XX ASR 2-YARMI XXI ASR BOSHLARI ZARAFSHON VOHASIDA ETNOSLARARO MUNOSABATLAR. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(9), 1–5. Retrieved from <https://sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/7941>
43. Shokir o'g'li, S. U. (2024). Media literacy is a requirement of the modern world. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 276-280.
44. Shokir o'g'li, S. U. (2024). Media literacy is a requirement of the modern world. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 276-280.
45. Xayrullayev, U. (2024). THE IDEA THAT MADE THE OTTOMAN STATE GREAT (RED APPLE II). *Modern Science and Research*, 3(2), 1071–1073. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29533>
46. Xayrullayev, U. (2024). BRIEFLY ABOUT THE "RED APPLE" MYTHOLOGY OF THE TURKS. *Modern Science and Research*, 3(1), 568–572. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28329>
47. Umidjon, X. (2024). Literacy and Information Exchange in the Ancient East and West. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 179–183. Retrieved from <http://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2698>

48. Umidjon, X. (2023). 1918-1939-yillarda Polshaning ichki siyosatidagi o'zgarishlar. *Центр Научных Публикаций (buxdu.Uz)*, 42(42). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/10963
49. Umidjon Xayrullayev. (2024). THE POSITION OF CENTRAL ASIAN GOVERNORSHIPS DURING THE PERIOD OF THE TURKISH KHANATE AND THE ARAB INVASION. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13958464>
50. Рахмонова, С. (2024). HARMONY OF EDUCATION AND TRAINING. Журнал универсальных научных исследований, 2(5), 366-375.
51. Ramatov, J., Hasanov, M., & Rahmonova, S. (2024). TA'LIM TIZIMI MODERNIZATSIYALASHUVINING IJTIMOIIY-FALSAFIY ASOSLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 4(8), 160-172.
52. Rahmonova, S. S. Q. (2024). O 'ZBEKISTONDA AMALGA OSHIRILGAN MA'NAVIY-MADANIY ISLOHOTLAR DINAMIKASI VA ASOSIY YO 'NALISHLARI. International scientific journal of Biruni, 3(2), 95-104.
53. Rahmonova, S. (2024). SPIRITUAL AND EDUCATIONAL REFORMS ARE THE FOUNDATION OF A NEW UZBEKISTAN. Modern Science and Research, 3(12), 517–525. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/58031>
54. Xayrullayev , U., Sayfutdinov , F., & Rahmonova , S. (2025). SHAYBONIYLAR DAVLATI VA USMONLI TURKLAR DAVLATI O'RTASIDAGI DASTLABKI ALOQALAR TAVSIFI. Modern Science and Research, 4(1), 147–154. Retrieved from
55. Toshpo'latova, S. (2025). BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGINING UMUMIY KONTSEPTSIYASI VA AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 4(3), 481-484.
56. Toshpo'latova, S. (2025). FOROBIYNING DIDAKTIK QARASHLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNI TARIX FANIGA QIZIQTIRISH METODIKASI. Modern Science and Research, 4(1), 177-186.
57. Toshpo'latova, S., & Tursunova, S. (2025). TURKISTONDAGI-BIRINCHI DRAMMA. *Modern Science and Research*, 4(3), 468-480.
58. Toshpo'latova, S., Gadayeva, M., & Sadullayev, U. (2024). SHARQ ALLOMALARINING DIDAKTIK QARASHLARI. Modern Science and Research, 3(12), 985-993.
59. Gadayeva, M., Toshpolatova, S., & Sadullayev, U. (2024). TARIX FANLARINI OQITISHDA MUZEYLARNING ORNI. Modern Science and Research, 3(12), 994-1003.

60. Sadullayev, U., Gadayeva, M., & Toshpo'latova, S. (2024). MAHALLA-QADRIYATLAR BESHIGI. Modern Science and Research, 3(12), 1228-1238.
61. Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna. (2024). ILK UYG'ONISH DAVRI NAMOYONDALARNING DIDAKTIK QARASHLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNI TARIX FANIGA QIZIQTIRIS METODIKASI. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14520996>
62. Toshpo'latova, S. (2024). TARIX FANINI O'QITISHDA SAMARALI METODLAR. Modern Science and Research, 3(11), 774-782.
63. Тошполатова, Ш. (2024). THE PRESENT IRANIANS. Журнал универсальных научных исследований, 2(5), 453-462.
64. Toshpo'latova, S. (2024). BUXORODAGI SAROYLAR. Modern Science and Research, 3(5), 522-529.
65. Toshpo'latova, S. (2024). O'RTA ASRLARDA OILA PEDAGOGIKASIGA OID FIKRLAR. Modern Science and Research, 3(12), 353-361.
66. Toshpo'latova, S., & Xudoyqulov, S. (2024). History And Ethnology Of Olot District. Modern Science And Research, 3(5), 148-151.
67. Toshpo'latova, S., & Jo'rayeva, M. (2024). HISTORY AND ARCHITECTURAL MONUMENTS OF JONDOR DISTRICT. Modern Science and Research, 3(2), 447-450.
68. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. SPAST Reports, 1(7).
69. Shuhratovna, T. S. (2024). Linguistic Anthropology. European Journal Of Innovation In Nonformal Education, 4(3), 432-437.
70. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. Innovations in Technology and Science Education, 2(8), 1214-1222.
71. Toshpo'latova, S., & Tursuntoshova, S. (2024). Khoja Abdulkholiq Gijduvani. Modern Science and Research, 3(2), 87-93.
72. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics Of Ethnologies Of Bukhara. Modern Science and Research, 3(2), 1004-1011.